

İndio Sorunu İndio sorunu, Marksist düşünce için Latin Amerika gerçekliği tarafından ortaya atılan en ilginç fenomeni teşkil eder. Halkların özgürleşme mücadelesi verdiği başka durumlarla arasında benzerlikler mevcut olsa bile, bu meselenin kendine özgü karakteri, son tahlilde sorunu her yönüyle ele almanın zorluklarını da izah etmektedir. İndioların içinde bulunduğu durumun kendine özel yapısı, Latin Amerika Marksizmine yapılmış olan en önemli katkılardan biri olan Perulu

José Carlos Mariategui'nin eserlerinde de ortaya çıkmaktadır.

İndio sorunu, çağdışı ve marjinal olduğu için sona erdiğini düşünenlerin aksine, 20. yüzyılın son on yıllık döneminde Latin Amerika'da güçlü bir şekilde tekrar ortaya çıktı. Küreselleşmenin sürekli olarak neden olduğu sert tepkiler, beraberinde yerli halkların yeni tarz eylemlerle kendilerini ifade edebilmelerini de getirmektedir. Kolomb'un ilk seyahatinin 500. yılı kutlamaları, 1992 yılında Amerika kıtasının tamamında resmi törenlere karşı bir protesto dalgasına ve sömürgeciliğe karşı daha fazla düşüncenin ortaya çıkmasına neden oldu. Güney Meksikalı Chiapaların, tam da Meksika'nın ABD ve Kanada ile bir serbest ticaret bölgesi oluşturduğu NAFTA Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği gün olan 1 Ocak 1994'te başlattığı Zapata isyanı, dünyayı İndio sorunu ile yüzleşmenin kaçınılmazlığıyla karşı karşıya bıraktı.

1. İndio sorunu, 15. yüzyılın bitip 16. yüzyılın başladığı dönemde, Amerika'nın İspanyollar ve Portekizliler tarafından fethedilmesi ve sömürgeleştirilmesiyle birlikte ortaya çıktı. Kısa bir süre sonra onları Hollandalılar, Fransızlar ve kıtanın kuzeyinde İngilizler izleyecekti. Kıtanın yerli sakinlerine dayatılan "İndio" ismi dahi, Amerika dünyasına aşina olmayan bir bakış açısının damgasını taşımaktadır. Bilindiği üzere, bu tanımlama batıya giderek Hindistan'a ulaştığını sanan Kolomb'un yanılısına dayanıyordu.

¹Amerika'nın Avrupalılara göre yeni

bir dünya olduğunun anlaşılmasından sonra da, bu ifade varlığını sürdürmeye devam etti. Ancak aynı zamanda Amerika'nın özel durumuna karşı gösterilen reddedici ve marjinalleştirici tutumun simgesi haline de dönüştü.

Sömürgecilerin ülkelerinde (özellikle İspanya'da) Amerika insanı teolojik bir tartışmanın merkezinde yer alıyordu. Varlığı İncil'de yer alan insanın yaratılışı öyküsü ve İncil'in İsa'nın havarileri tarafından dünyaya yayıldığı düşüncesiyle çelişiyordu. Tartışma konusu, İndioların insan mı, yoksa hayvan mı olduğuydu. Kolomb'un ilk seyahatinin üzerinden neredeyse yarım yüzyıl geçtikten sonra, Papa III. Paul *Sublimis Deus* fermanıyla (1537) Amerikalıların insan olduğunu kabul etti. Ancak bu onayın iki yüzü vardı: Bir yandan İndioların varlığı kabul ediliyor, ancak öte yandan zorla Hıristiyanlaştırmak suretiyle kültürleri yok ediliyordu. Her şeye rağmen devlet ve kilise kurumları arasında çelişkiler yok değildi. Dominikan Bartolomé De Las Casas (1474-1566), İndioları Ginés De Sepulveda tarafından temsil edilen fetih hakkı teorisyenlerine karşı savunuyordu. Las Casas, büyük insan gruplarının sayısının korkunç bir şekilde azalmasına, hatta tümüyle ortadan kalkmasına neden olan katliamları eleştiriyor, ancak sömürgecilerin yıkıcı etkilerini durdurmayı başaramıyordu.

Kolomb'un Hindistan'ı bulduğu zannıyla yeni kıtanın sakinlerine verdiği ve „Hintli“ anlamına gelen isim. Dünya dillerine de bu şekilde geçmiş, Osmanlıca ve Türkçe'de de uzun süre „Hintli“ olarak kullanılmış, artık yerini „Kızılderili“ tanımlamasına bırakmıştır. Anlam bütünlüğü bakımından metnin çevirisinde bu kavramın kullanılması tercih edilmiştir - ç.n.

1 İndio: Makalede de belirtildiği üzere,

Soykırım yavaşlatan tek unsur, işgücüne duyulan talepti. Sömürgecilik döneminde İndio sorunu esas olarak yerli halk üzerinde kurulan baskı mekanizmalarının işler halde tutulması çabalarından ibaretti. *Encomienda*² kurumu, yerli halkın ortak mülkiyetinde bulunan toprakları büyük *Latifundia*³’lara dönüştürüyordu. İndioları Hıristiyanlaştırma adı altında bir İspanyol efendinin (Encomendar) emrine veriliyor, bu sayede yeni bir feodal örgütlenme yaratılıyordu. İspanya hükümdarı ise yerlilerin kurumlarını büyük toprak sahiplerine karşı mümkün olduğunca destekliyordu, çünkü ikinci grubun aşırı güçlenmesi ve merkezi hükümetin imparatorluğun Amerika’daki toprakları üzerindeki kontrolünün tehlikeye düşmesi, arzu edilen bir durum değildi. Varlığı toprağın ortak mülkiyeti üzerine inşa edilmiş ve sömürgecilik dönemini atlatmayı başarmış olan yerli köy toplulukları, İspanyol toplum örgütlenmesinin etkisiyle köklü bir değişime uğramış olduğundan, eski Amerikan üretim tarzına sahip Kolomb öncesi yapısından hatırı sayılır bir şekilde farklılaşmıştı.

Kültürel açıdan İndio sorununun sömürgecilik döneminde belli başlı referans noktaları, Perulu iki tarih yazarıdır. “İnka” Garcilaso de la Vega (1539-1616), *Mestizoların*⁴ içinde bulunduğu dramatik durumu temsil

etmektedir. Bir İnka prensesiyle Avrupalı bir fatihin oğlu olan Garcilaso, hem kendi derin parçalanmışlık halini, hem de bir halkın tümünün yaşadığı içsel dağılmayı dile getiriyordu. Tarihle ilgili eserleri fethi olumlama eğilimi göstermekle birlikte, İnkaların büyüklüğüne dair nostaljik ifadeleri potansiyel olarak bozguncu anlamlar içeriyordu. Bu nedenle eserleri Tupac Amaru’nun İspanyolların sömürge yönetimine karşı And Dağları’nda başlattığı büyük isyandan (1780-81) sonra, yerli kültürünü dile getiren başka eserlerle birlikte yasaklandı. Waman Puma De Ayala (yaklaşık. 1526-1613) bize sömürgeciye yaşayan eğitilmiş bir İndio’nun bakış açısını nakletmektedir. Çok dilli yazının çizimlerle desteklendiği olağanüstü kıymetteki antropolojik malzemenin yanı sıra, De Ayala sömürgeleştirilenlerin devlet ve kilise kurumlarının ortak baskısına karşı koyuşların izlerini de aktarıyordu. Bu kültürel tanıklıkların öte yanında, İndio isyanlarının henüz büyük ölçüde araştırılması gereken tarihi yer almaktadır. Peru’daki direniş fetihten hemen sonraki yıllarda dinî bir karakter olarak, zorla dayatılan Hıristiyanlığın yerine geleneksel kültürleri öne çıkarmıştı. Meksika’nın başkentinde yaşayan İndiolar, 1692 yılında açlık felaketinin baskısıyla isyan ettiler. Verdikleri mücadele, politik liderliğin olmaması nedeniyle kısa bir süre sonra İspanyolları ülkeden kovmak gibi muğlak bir girişime dönüştü. 1780 yılında Peru’da eski bir İnka soyundan gelen biri Tupac Amaru II ismini alarak, kendisini 1572’de genç yaşında İspanyollar tarafından öldürülmüş olan son İnka’ya bağlamış oldu. And

2 İndioların köy komünlerinin bir araya getirilerek, oluşturulan büyük çiftliklerin Madrid’den atanan bir soylunun yönetiminde işlenmesi sistemi - ç.n.

3 İlkel yöntemler ve düşük verimle işletilen büyük çiftlikler - ç.n.

4 Mestizolar: Amerika’nın yerli halkıyla Avrupalıların melezlerine verilen isim - ç.n.

vilayetlerinde verdiği ve bütün ülkeyi temellerinden sarsan mücadele, işgal edilen topraklarda İnka Krallığı'nın restorasyonu fikirlerini de içeriyordu. Bu çifte özellik, yerli halkın isyan hareketlerinin tümünde görülmektedir. Maddi hedefler, daima mitsel ve ütopyik bir momente bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Tersine dünya metaforu, geçmişte kalan büyük günlerin yeniden tesis edilmesine yönelik palingenetik⁵ anlayışı temsil etmektedir.

2. Amerika sömürgelerinin İspanya'dan bağımsızlığını kazanmalarını takip eden dönemde, İndioların durumu gözle görülür bir şekilde kötüleşti. Varlığını sürdürmeyi başarmış olan köy komünlerine, ekonomik liberalizm ideolojisi adına geri kalmışlığın faktörlerinden biri olarak saldırıldı. Hegemonyal kültür içinde yerli halkın durumuna dair bir bilincin uyanması, ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşti. İndio sorunu, ilk olarak bağnaz dindarlığın ve paternalizmin hüküm sürdüğü ebedî eserlerin konusu oldu. Sonraları ekonomik ve toplumsal bağlamları da dikkate alınarak, daha kapsamlı bir anlayışla yaygınlaşmaya başladı. Yoğun bir yerli nüfusa sahip olan Latin Amerika ülkelerinde, bu konu üç farklı alanda ele alınır. Meksika'da İndio sorunu, 1910'dan bu yana gelişmekte olan devrimin önemli bir bileşenidir. Günümüz Meksika'sını halen güçlü bir şekilde etkilemekte olan bu tarihsel sürecin sonuçlarıyla uyum içinde olmak üzere, Meksika İndijenizmi⁶ kendi içinde

yoğun çelişkiler barındırır. Devlet İndio sorununu resmi ideolojinin bir parçası olarak görmekte ve buna bağlı olarak yukarıdan bir kontrol mekanizmasını çalıştırmaktadır.

Bu esnada, Meksika'da Mestizo figürü odaklı olarak yapılan teorik çözümlenelerde, güçlü bir idealist çizgiye de rastlanmaktadır. Bunun en bariz örneklerinden biri, Mestizolarda çeşitli etnik bileşenlerin birbiriyle uyumlu bir sentezini gören yazar ve politikacı José Vasconcelos'un *La raza cósmica* (1925) adlı denemesidir.

Orta Amerika bölgesinde, özellikle de Guatemala'da, İndiolar 1990'lı yıllara kadar korkunç bir şekilde eziliyordu ve bu durum ancak ulusal uzlaşma adına yapılan kırılğan anlaşmalar sayesinde az da olsa zayıfladı. İlerici güçler, İndio sorununda iki farklı görüş temelinde bölünmektedir. Bunların ilki sorunun etnik özelliğine vurgu yapmakta ve Marksizm'in Avrupa merkezci olmakla itham edilen sınıf analizinin bu soruna uygulanamayacağını ileri sürmektedir. İndioların verdiği mücadele, bir ezilen ulus mücadelesi olarak görülmektedir. Şu anda gerileme eğiliminde olsalar bile, en radikal akımların bir kısmı günlük hayatın her alanında yerli geçmişe dönülmesi gerektiğini savunmaktadır. Karşı kutupta ise meseleye sadece sınıfsal açıdan bakan ve hatta İndioların varlığını bile reddeden Ortodoks anlayış bulunmaktadır. Bu anlayışa göre İndio beyaz adamın bir icadıdır ve bu terimin kendisi dahi dışlamayı hedeflemektedir.

5 "Küllerinden yeniden doğma" - ç.n.

6 İndijenizm (İsp. Indigenismo) 1920 ila 1970 yılları arasında Latin Amerika'da etkili olan, 1990'lardan itibaren tekrar güç kazanan

edebî, kültürel ve giderek siyasileşen bir hareket. Amerika'nın yerli halklarının kültürel kimliklerinin ve yaşam tarzlarının tanınmasını, ayrımcılığın ve beyaz-Avrupalı etnik merkezçiliğin son bulmasını talep eder - ç.n.

Esas olan sorunun hatalı etnik köken boyutunu bir kenara bırakarak, İndioların gerçekte birer proleter olduğunu kavramaktır. Tartışmaların büyük kısmı bu iki pozisyon arasında gidip gelirken, yeni sosyal antropoloji araştırmalarında (krş. Morales 1999) yerli nüfusun modernleşme süreçleri karşısındaki konumunu yeniden tanımlayan hibritleşme fenomeni dikkate alınmaktadır.

İndijenizm, özellikle Peru’da oldukça zengin bir gelişim gösteriyordu. 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçildiği dönemde, İndio sorununa bir şefkat meselesi olarak yaklaşan hümanist akımlar ortaya çıkmıştı. Özellikle Augusto B. Leguia diktatörlüğü döneminde (1919-30), paternalist ve otoriter bir temel üzerinde yükselen bir devlet indijenizmi yaratılmaya çalışılmıştı. Ancak bu başarısız olmaya mahkûm bir çabaydı, çünkü Peru’nun güçlü yeni sömürgecilik geleneği bu tür girişimlere hareket alanı bırakmıyordu. Egemen oligarşi karakteristik olarak İndio karşıtı tavrını sürdürüyordu; İndiolar ülkenin geri kalmışlığının nedeni olarak görülüyordu ve bu durum ta 20. yüzyılın ortalarında bile fiziksel olarak ortadan kaldırılmaları yönünde tekliflerde bulunulmasına neden oluyordu. Bu bakış açısı sadece egemen sınıfların gündelik anlayışında ifadesini bulmakla kalmayıp, itibarlı filozof Alejandro Deustua’nın (1849-1945) Peru’nun bütün talihsizliğini yerli ırka borçlu olduğu görüşünü ortaya koyduğu *La cultura nacional* (Lima 1937) adlı kitabında en çarpıcı şekliyle görüldüğü üzere, teorik olarak da yansıtılıyordu. Destua’ya göre İndiolar içinde buldukları ahlâki

çöküş ve biyolojik durgunlukla, gelişim döngülerinin sonuna gelmiş olan varlıklardı. Ütopik eğilimin dünyevî bir geleneğe bağlı yorumu, özellikle Luis E. Valcárcel (1891-1988) tarafından temsil edilmektedir. *Andlardaki Fırtına* (1927), palingenetik akımı en iyi ifade eden eserdir. Valcárcel, sonradan yerli kültüre dair yapılan devasa bir araştırmaya katılmıştı.

3. And indijenizminin farklı akımlarının sentezi, José Carlos Mariategui’nin (1894-1930) eserlerinde görülür. Çıkardığı *Amauta* (1926-30) adlı dergide, her birinin gerçeğin bir parçasını temsil ettiği düşüncesiyle militan indijenizmin pozisyonlarına yer veriyordu. *Peru Gerçekliği Üzerine Yedi Açıklayıcı Makale* (1928) başlıklı eseri bu pozisyonların arasındaki çelişkilerin aşılması amacını güdüyor ve aynı zamanda her bir pozisyonun en iyi mesajlarını ele alıyordu. Anarşist düşünür Manuel Gonzalez Prada’nın (1844-1918) önerilerini dikkate alarak, İndio sorununu neredeyse tümüyle toprak sorununa bağlıyordu. Bu maddi temeli dikkate almayan, ister idarî olsun, ister hukukî, etnik, ahlakî, terbiyevî ya da dinî nitelikte olsun, her tür çözüm girişimiyle arasına mesafe koyuyordu. Bu sorunun belirlenmesinde rol oynayan diğer faktörleri de unutmuyor, kültürel ve dinî boyutlara da büyük önem veriyordu. Özellikle de And halklarının binlerce yıllık komüniter alışkanlıklarının, Avrupa şablonunun birebir kabul edilmiş hali, bir “kopya veya kalıp” olmayan, aksine “kahramanca bir eylem” (Mariategui 1979, 249) olan bir sosyalizm için referans noktası teşkil edebileceğini düşünüyordu.

Mariategui, Latin Amerika bağlamının özel durumuna yaptığı bu atıfla, başka sömürge ülkelerden alınan veya kökleri Avrupa merkezliğe dayanan mekanik modelleri Latin Amerika'ya da uygulamak isteyen Komintern Latin AmerikaBürosu'yla çelişkiye düşmüştü. Ancak her şeyden önce, Komintern temsilcileri tarafından savunulan ve ilerici güçlerin en önemli yerli etnilerden bağımsız cumhuriyetlerin kurulması için mücadele etmeleri gerektiği perspektifine karşı çıkıyordu. Mariategui, Peru'yu inşa sürecinde bulunan bir ulus olarak görüyordu. Egemen oligarşinin ülkenin yerli unsurlarını bilerek görmezden geldiğine ve varlıklarını inkâr ettiğine inanıyordu. Gelenekten söz ettiği zaman, hegemonik kültürü geleneği sadece ve dışlayıcı şekilde sömürge geleneğiyle eşdeğer tutmakla itham ediyordu. Kendisi geleneğin çoğulcu karakterinden oluşan, ülkenin çok etnili ve çok kültürlü gerçekliğinin tanınmasını hedefine koyan yeni bir ulus konsepti önerisinde bulunuyordu. Bu şekilde İndo-Amerikan sosyalizmi konseptini gerçekleştirmenin de önünü açmış oluyordu.

Marksizm'in And gerçekliğine bu orijinal uygulaması sayesinde, Mariategui sonradan İndio sorununa dair yapılan çalışmalarda hemen her zaman referans gösterilmiştir. Öğretisi, yazar ve antropolog José María Arguedas (1911-69) tarafından geliştirilmiştir. Argudeas analizini Mestizo figürü üzerinde yoğunlaştırmış; İndioları kendi içinde çelişkili ve dönüşü mümkün olmayan bir modernleşme sürecine bağlı bir özne olarak tarif etmiştir. Kendisinin sosyalist bir perspektife sahip olduğunu

düşünmesine rağmen, Marksizm'le arasındaki ilişkiyi de şüpheye sorgulamaya çalışmıştır. Sosyalizmin, kendi içindeki o büyülü unsuru öldüremediğini söylüyordu. Yazar, bu kıskırtıcı ifadeyle kendisini Mariategui ile aynı çizgiye koyuyor ve Andlarda indigen halklarda bugün bile önemli bir rol oynayan mitsel düşüncüyü dikkate alma zorunluluğunun altını çiziyordu. Her ne kadar Arguedas da farklı pozisyonlar arasında yalpalamasına ve mitosunu bazen İndioların mücadele etmesini engelleyen hatalı bilinç olarak değerlendirmesine rağmen, verdiği nihaî mesaj, İndiolarla ilgili konulara Avrupa kökenli bir rasyonalizm çerçevesinde ilgilenirmiş gibi yapmakla yetinmemek gerekliliğidir.

4. Marksizm, özellikle de Latin Amerika'da Komintern taraftarı KP'liler tarafından temsil edilen „Marksist-Leninist“ Marksizm için İndio sorunu, ötekiliği ayımsama, ekonomizm ve totaliter tanımlamaların çekiciliğinden kurtulmayla kendi sembolik boyuta hakimiyet becerisini sorgulamaya dönüşmektedir. 21. yüzyılın başlarında yeniden militanlaşan İndijen hareket, ısrarla görmezden gelinen bir sorunu kaçınılmaz bir şekilde yeniden gündeme taşıyarak önemli bir dönüm noktası oluşturdu. Marksizm'in kurucularında en azından başlangıçta var olan Avrupa merkezci görüşler, artık kaçınılmaz olarak eleştiriliyor. Tarihin çizgisel olarak kavranması, Marx ile Engels'in örneğin 19. yüzyılın ortalarında Meksika'ya karşı verdiği emperyalist savaşta Amerika Birleşik Devletleri'ni desteklemelerine neden olmuştu. Ancak Meksika Savaşı'na dair yapılan bu değerlendirme sonradan düzeltilmiş,

Amerika İç Savaşı'nın ışığında güneyin köleci devletleri tarafından tahrik edilen bir yayılcılık olarak görülmüştür. İç savaş tarafından parçalanmış olan Latin Amerika ülkeleri bir geri kalmışlık timsali olarak görülürken, Amerika Birleşik Devletleri ise bütün Amerika kıtasını ekonomik gelişmenin içine çekmiş olan kapitalist ilericiliğin vücut bulmuş hali olarak görülüyordu. Elbette ki Marx'ın eserlerinde, başka sömürgelerdeki gerçekliği ifade ediyor olsa da, Amerika'nın yerli gerçekliğine dair daha makul yorumların yapılmasını mümkün kılan unsurlar da mevcuttur. "Kapitalizm Öncesi Üretim Biçimleri" (Gr, 42/382-421) bölümünün yanı sıra, *Etnoloji Defterleri* de Avrupa merkezci hipotezin aşılması bakımından değerli malzemeler içerir.

Marksist düşüncenin Avrupa merkezci görüşlerinin eleştirisi, Marksizm'in sunduğu ve Mariategui'nin Latin Amerika gerçekliğinde sınıadığı yorumlama enstrümanlarından vazgeçilmesi gerektiği anlamına gelmez. Aksine, 1994 yılında yaşanan Zapata İsyanı gibi olaylar bu yeni tarz düşünceye çok uygun, çünkü bunlar bizi beklenmedik bir gerçeklikle karşı karşıya bıraktıkları gibi, kökü bin yıllık bir geleneğe uzanan bir mantık sistemine uygun olarak hareket ediyorlar. Meksika'nın ilerici güçlerinin en makul kısmı buradan yeni bir siyasi ve ahlaki-entelektüel dersin yanı sıra, yeni bir yönelim de çıkardı; ayrıca yetmiş yıllık tartışılmaz egemenliğinin ardından Kurumsal Devrimci Parti'nin içinde bulunduğu krizi de derinleştirdi. Partinin siyasi liderleri ve entelektüelleri, silahlı mücadele ile parlamentarist mücadele

arasındaki hareketsizleştirici ikilemi aşan yeni bir demokrasi anlayışını ve politik pratiği kabul etmek durumunda kaldılar.

Chiapas, büyük bir enerjiyle cephenin ön saflarına geri dönen İndio sorunun sadece zirvesini teşkil ediyor. Bu yeni eylem dalgası, başka ülkelerde de çeşitli şekillerde ortaya çıkıyor, inisiyatif alma, taktik anlayış ve ittifak kurma yeteneğini ispat ediyor. Ekvator'da yerli örgütleri dikkate değer bir süreklilik gösteren bir mücadele ortaya koydular ve başka ülkelerde sıklıkla görüldüğünün aksine, hareketin dışından gelmeyen liderler çıkarmayı başardılar. Ayrıca, mücadelenin yürütüldüğü ülkelerin siyasi güç dengelerine müdahale etme eğilimi de giderek güçleniyor. Bu, yerli örgütlerinin programlarının bazı kısımlarını sahiplenebilen, ancak bu esnada söz konusu yerli örgütlerinin özerkliğine zarar vermeyen partiler ve örgütler üzerinden gerçekleştiriliyor (Özellikle Ekvator ve Bolivya'da).

Bu yeni fenomenler, karmaşık İndio sorununun spesifik sınıf ve etnik köken boyutları üzerinden analizinin yapılarak, Marksizm'ikendiyorumlama enstrümanlarını genişletmesi talebiyle karşı karşıya bırakıyor. Bu sayede örneğin Nikaragua'daki Sandinist hükümetin Atlantik kıyılarının yerli nüfusuyla yaşadığına benzer sorunların üstesinden gelinmesinin koşulları da yaratılmış olacaktır.

Kaynakça: J. M. Arguedas, *Formación de una cultura nacional indoamericana*, yay. A. Rama, Meksiko 1975; age, *Indios, mestizos y señores*, 2.A., Lima 1987; age, "No soy un aculturado", *Obras completas* içinde, Cilt 5, Lima

1983, 13 vd; A. Deustua, La cultura nacional, Lima 1937; J. Ginés de Sepulveda, Tratado sobre las justas causas de la guerra los indios, çev. M. Menéndez y Pelayo, Meksiko-Buenos Aires 1941; F. Guaman Poma de Ayala [Waman Puma], El Primer Nueva Corónica y Buen Gobierno, yay. J. V. Murra, R Adorno, çev. J. L. Urioste, 3 Cilt, Meksiko 1980; B. de Las Casas, Historia de las Indias, yay. A. Millares Carlo, L. Hanke önsözüyle, 3 Cilt, Meksiko-Buenos Aires 1951; age, Apologética Historia Sumaria, yay. E. O. Gorman, 2 Cilt, Meksika 1967; age. Kurzgefasster Bericht von der Verwüstung der westindischen Länder [Batı Hint Topraklarının

Harap Edilmesine Dair Kısa Rapor], Frankfurt/M 1998; J. C. Mariategui, Peruanicemos al Peru, Lima 1970; age, Ideología y Política, Lima 1970; age. Obras completas, Cilt 13, Lima 1979; M. R. Morales, La articulación de las diferencias o el síndrome de Maximón: discursos literarios y políticos del debate interétnico en Guatemala, Guatemala 1999; L. E. Valcarcel, Tempestad en los Andes, Lima 1927; J. Vasconcelos, La raza cósmica, Mexiko 1925; G. De La Vega, Comentarios Reales de los Incas, A. Miró Quesada önsözüyle, 2 Cilt, Caracas 1976.

Antonio Melis (RG)
Çeviri: Atilla Dirim